

TA'RİB

(التعريب)

Yabancı kelime ve terimlerin Arapçalaştırılması, bir yabancı dildeki eserlerin Arapça'ya çevrilmesi ve Araplaştırma anlamlarında bir terim.

Sözlükte "Arapçalaştırmak, Araplaştırmak" mânasındaki ta'rîb terim olarak Arapça'ya giren yabancı kelimelerin bu dilin kalıplarına ve fonetik kurallarına uyduurulması, yabancı bir eserin Arapça'ya tercüme edilmesi, aslen Arap olmayan bir kimse veya toplumun Araplaştırılması, uzun süre yabancı egemenliğinde kaldıktan sonra bağımsızlıklarına kavuşan Arap ülkelelerinde resmî dilin Arapçalaştırılması, modern dönemde ortaya çıkan bilim ve teknoloji terimlerine Arapça karşılıklar bulunması gibi anlamlar ifade eder. İrâb kelimesi de aynı mânada kullanılmıştır; **muarreb** veya **mu'reb** "Araplaşmış" demektir. Araplar, komşu oldukları veya aynı coğrafyada yaşadıkları milletlerin dillerine kelimeler verdikleri gibi onlardan kelimeler almışlardır. İslâm öncesi dönemde Arapça'nın en çok alıntı yaptığı diller Farsça'nın yanı sıra Ârâmîce-Süryânîce, İbrânîce ve Habeşçe gibi Sâmi dillerle birlikte Rumca diye adlandırılan Yunanca ve Latince'dir. Daha sonra İslâm'ın yayılmasıyla birlikte başka dillerden de kelimeler alınmıştır. Yabancı kelimeler çok erken dönemlerden itibaren Arap dilcilerinin dikkatini çekmiş, eserlerinde bunlara bölümler ayırarak Kur'an dili olan Arapça'nın saflığının korunması yönünde gayret göstermişlerdir. Konuyla ilgili ilk eser Abdullah b. Abbas'a nisbet edilen *el-Luğât fi'l-Kur'ân* olup eserde Arap lehçeleri farklı diller şeklinde değerlendirildiğinden bunlara ait kelimeler yabancı kelimelerle birlikte zikredilmiştir. Bir kabileden ayrılıp başka bir kabileye katılan kişiye verilen **dahîl** sıfatı bir yabancı dilden değişime uğramadan Arapça'ya geçen kelimeler için de kullanılmıştır. Arapça'nın fonetik ve morfolojik yapısına uygun hale getirilen yabancı kelimelere de muarreb denilmiştir. Annesi ve babası ya da bunlardan biri Arap olmadığı halde Arap toplumu içinde yetişen kimseye **müvelled** adı verildiği gibi bunlar tarafından türetilmiş veya kendi dillerinden Arapça'ya girmiş kelimelere de bu ad verilmiştir. Ancak dahîl, muarreb ve müvelled eş anlamlı olarak da kullanılmıştır (İbn Düreyd, I, 25). Muarreb konusunda yazılan ilk müstakil eser Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlikî'nin *el-Mu'arreb mine'l-kelâmi'l-a'cemi*'sidir.

Bu eserin eksiklerini tamamlamak amacıyla yaklaşık 3000 yabancı kelimenin incelendiği Abdullah b. Ahmed el-Bişbîşî'ye ait *et-Tezyîl ve't-tekmîl li-me'stu'mile mine'l-lafzi'd-dahîl* adlı eser de klasik kaynakların dışına çıkılmaması ve bunların da yeterince kullanılmaması yüzünden çok eksik kalmıştır (bk. el-MUARREB). Bu eserin telhisi *Câmi'u't-ta'rîb bi't-tarîkı'l-karîb* adıyla Abdullah el-Alâî tarafından yapılmıştır.

Arap dilcileri yabancı kelimeleri genelde hoş karşılamamakla birlikte ta'rîb konusunu dil bilimi açısından incelemişlerdir. Önce Sîbeveyhi, ardından ona uyarak İbn Sîde ve Ebû Hayyân el-Endelûsî muarreb kelimeleri üçe ayırmıştır. 1. Araplar'ın kurallara göre Arapçalaştırarak dillerine kattıkları, kalıpları yönünden Arapça kelimelerle tam benzerlik gösteren kelimeler. 2. Değişikliğe tâbi tutmakla birlikte Arapça kalıplara sokmadıkları kelimeler. 3. Hiçbir değişiklik yapmadan kullandıkları kelimeler. İlk grupta yer alanlar adı geçen dilciler tarafından Arapça'dan sayılmış, diğerleri sayılmamıştır. Cevâlikî, muarreb kelimeleri sarf yönünü göz önüne alıp "ed-dîbâc" ve "Mûsâ" örneklerinde olduğu gibi harf-i ta'rîf alan ve almayan diye ikiye ayırmıştır (İbn Sîde, XIV, 39; Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlikî, s. 56; Süyûtî, *el-Müzhir*, I, 270-271).

Dil âlimleri, muarreb kelimeleri belirlemede öncelikle Arapça'nın fonetik ve morfolojik yapısına uyumu göz önüne almışlardır. Arapça bir kelime cîm-sâd, cîm-kâf, sîn-zâl, tâ-cîm gibi ikili harfler bir araya gelemeyeceğinden cişş, mencenîk, sâzec, tâcîn vb. kelimelerin yabancı olduğu anlaşılır. Yine hemze-nûn-kâf, sâd-lâm-cîm, sîn-dâl-hâ gibi üçlemeler Arapça'da kök oluşturmaz (*Mekâyîsü'l-luğâ*, I, 148, 152; II, 303; İbn Düreyd, III, 316; Radiyyüddin es-Sâgânî, II, vr. 121^a; Abdullah b. Muhammed el-Alâî, s. 22). Şekil yönünden ise Arapça'da bulunamayacağı kaydedilen, aralarında "fa'lûl, fa'vûl, fav'ûl" kalıplarının da bulunduğu yirmi dört kalıp ölçü olarak belirlenir (Abdullah b. Muhammed el-Alâî, neşredenin girişi, s. 49-51). Ancak bu kriterlerde dilcilerin görüş birliğine vardıkları söylenemez. Zira Halîl b. Ahmed'e göre Arapça bir kelime "lâm"dan sonra şîn gelmediği halde Ezherî'ye göre bu mümkündür (*Lisânü'l-Arab*, "İşş" md.). Yabancı kelimelerin Arapça ses ve biçim kurallarına uyumu, bazı seslerin eklenmesi ve Arapça'da yer almayan bir kısım seslerin mahreçlerine yakın olanlarla değiştirilmesiyle gerçekleştirilir. İbn Cinnî'nin ka-

naatine göre Araplar yabancı isimleri birden fazla şekle dönüştürüp kullanabilmişlerdir (Abdullah b. Muhammed el-Alâî, s. 20). Dolayısıyla Farsça asıllı olup Arapça'da on dokuz farklı biçimde telaffuz edilen "gîrân-pôst" örneğinde olduğu gibi diğer muarreb kelimelerin de birçok söylenişi ortaya çıkmıştır (Eddî Şîr, s. 40). Bu durum Kur'an'da da görülür. İbrâhâm, İbrahâm, Âbrâhim, İbrahum, Âbrâhûm ve İbrâhîm gibi altı farklı şekilde Arapça'ya geçen bu isim Kur'an'da yalnız son şekliyle kullanılmışken Cebrâîl ile Cibrîl ve cehennem ile cahîm âyet veya hadislerde yer almıştır.

Muarreb kelimelerle ilgili tartışma konularının başında bu kelimelerin Kur'an'da varlığı meselesi gelmektedir. Kur'an'da yabancı kelimelerin bulunmadığı görüşü, "Eğer onu yabancı dilden bir Kur'an yapsaydık, Âyetlerinin tafsilâtî şekilde açıklanması gerekmez miydi? Arap olana yabancı dilden Kur'an olur mu?" diyeceklerdi" meâlindeki âyetle (Fussilet 41/44), Kur'an'ın Arapça indirildiğini ifade eden diğer beyanların (Yûsuf 12/2; eş-Şûrâ 42/7) yanlış yorumuna ve Arapça'nın kutsallaştırılmasına dayanmaktadır. Bu görüşün savunucularından Şâfiî Arapça'nın en zengin dil olduğunu, onu Peygamber'den başkasının tam mânasıyla idrak edemeyeceğini, dolayısıyla Kur'an'da yabancı kelime bulunduğunu ileri sürenlerin Arapça'nın bu yönünü bilmediklerini söyler. Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'nın Kur'an'da yabancı kelimenin varlığı görüşüne tepkisi daha serttir. Kur'an'ın açık bir Arapça ile indirildiğini, onda Arapça'nın dışında kelimelerin yer aldığını söylemenin aşırılık olduğunu belirtir. Taberî, tefsirinin birçok yerinde bir taraftan Kur'an'daki yabancı kökenli kelimelerle ilgili rivayetleri aktarıırken diğer taraftan Arapça ve Farsça'da kullanılan kelimelerin sadece bu dillere ait görülmesinin cehalet sayıldığını, bunların lafız ve mâna olarak her iki dilde de görüldüğünü ileri sürer ve iki milletten birinin diğerine üstün olamayacağını bu fikrine gerekçe gösterir (*Câmi'u'l-be-yân*, VII, 262). Aslında âyetlerde Kur'an'ın Arapça olduğunun ifade edilmesi bazı kelimelerinin yabancı dillerden gelmesine engel değildir. Kur'an'da bu ifadeyle dilin milliyetine değil işlevsel niteliğine vurgu yapılmakta ve aslı hangi dilden olursa olsun Araplar'ca kullanılan kelimeler Arapça sayılmaktadır. Ayrıca "Kur'ân Arabî" terkibi, Resûl-i Ekrem ile bazı sahâbiler tarafından öğrenilmesi tavsiye edilen "fasih Arapça" (bâdiye Arapça'sı) anlamındaki Arabiyye ile

de ilgili olabilir ya da Hz. İsmâil'in diyarı Arabe'ye nisbet olabilir. Nitekim Hz. Peygamber "kasvere, hüzü", ucâb" kelimelerini öz Arap olduğu halde anlamadığını, dolayısıyla bunların Arapça sayılmayacağını belirten kimseye bir Arap kabilesine mensup yaşlı bir zatın söz konusu üç kelimeyi bir deyişte kullandığını söylemiş ve bunu kelimelerin Arapça veya Arapçalaşmış olmasının ölçüsü diye görmüştür.

Kur'an'da yabancı kelimelerin bulunduğunu kabul edenler arasında Abdullah b. Abbas, Mücâhid b. Cebr, Saïd b. Cübeyr, İkrime el-Berberî ve Atâ b. Ebû Rebâh gibi isimler yer almaktadır. "Gece kalkmak" anlamındaki "nâşie" (el-Müzzemmil 73/6) ve "aslan" mânâsındaki "kasvere"nin (el-Müddessir 74/51) Habeşçe oluşu gibi Kur'an'da yer alan yabancı kelimelere dair birçok rivayet İbn Abbas'tan nakledilmiştir. Sıbeveyhi *el-Kitâb*'ında, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm *el-Garîb*'ü'l-muşannef, İbn Kuteybe *Edebü'l-kâtib*, Zeccâc *İ'râbü'l-Kur'an*, İbn Düreyd *el-Cemhere*, İbn Cinnî *el-Haşâ'îş*, Seâlibî *Fıkhü'l-luğa* ve İbn Sîde *el-Muḥaşşâş* adlı eserlerinde ve diğer birçok müellif sözlüklerinde Kur'an'daki yabancı kökenli kelimelere yer vermiştir. Bu tür kelimeleri ilk defa müstakil bir eserde toplayan müellif Süyûtî'dir. *el-Mühezzeb fîmâ vaḳa'a fi'l-Kur'an mine'l-mu'arreb* adlı eserinde 118 kelimeyi inceleyen müellife göre muarreb kelimeler başka dillerden alınmış olmakla birlikte bazı değişikliklerle Arapça'ya dönüştürülmüş ve bu dilin birer unsuru haline gelmiştir. Dolayısıyla bunların Arapça veya yabancı olduğunu savunanların bakış açısına göre haklı sayıldığını ifade etmiştir.

Modern dönemde bilim, teknoloji ve sanat alanlarındaki gelişmelere, özellikle Batı'da üretilen kelime ve terimlere karşılık bulma ihtiyacına bağlı olarak Arap dünyasında ta'rib çalışmalarını yürütmek ve desteklemek amacıyla birçok kuruluş teşkil edilmiştir. Bunların ilki 1919'da Dimaşk'ta oluşturulan el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-Arabî'dir (Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye). Bu kurumun temel görevi bilim ve teknoloji alanlarında terimlere Arapça karşılık bulmaktır. Kahire'de 1932'de el-Mecmau'l-melekî li'l-lugati'l-Arabiyye adıyla açılan kuruluşun başlıca görevi Arapça'nın yeniden canlandırılmasını sağlayacak yolları araştırmaktır. Kurum ilk yıllarında imlâ ve gramere yönelik çalışmalar yapmış, Cemal Abdün-nâsir döneminde çalışmalarını bilimsel ve teknolojik terimlere Arapça karşılıklar bulma işine yoğunlaştırmıştır. Ta'rib çalışmalarını yürüten diğer kuruluşlar, 1947'de

Bağdat'ta oluşturulan el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-İrâkî ile 1961'de Ürdün'de Lecnetü't-ta'rib ve't-terceme adıyla kuruluş 1976'da ismi Mecmau'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-Ürdünî olarak değiştirilen kurumdur. Bu kurumların çalışmalarını uyumlu hale getirmek amacıyla 1962'de Rabat'ta günümüzde Arap Birliği Eğitim Kültür ve Bilim Teşkilâtı'na (ALECSO) bağlı olan Mektebü tensiki't-ta'rib tesis edilmiştir. Uluslararası birçok sempozyum düzenleyen kurum *el-Lisânü'l-Arabî* adıyla bir dergi yayımlamaktadır. 1989'da Dimaşk'ta el-Merkezü'l-Arabî li't-ta'rib ve't-terceme ve't-te'lif ve'n-neşr kurulmuştur. Bu merkezin hedefi yabancı dillerde yayımlanmış önemli çalışmaların Arapça'ya, ayrıca bilim, sanat ve edebiyat alanındaki bazı Arapça eserlerin yaygın dillere tercümesine yöneliktir (*El² Suppl.* [İng.], s. 794).

Arap milliyetçileri, siyasal ve kültürel sömürgecilikten kurtulmanın en önemli yollarından biri olarak ta'ribe büyük önem vermiş, dolayısıyla bu hareket çağdaş Arap siyasetinde önemli bir role sahip olmuştur. Arap milliyetçiliği söyleminin henüz ortaya çıkmadığı XIX. yüzyılın başlarında Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, Arapça kullanımının temellerini atmış, 1835'te Mısır'da eğitimin modernleştirilmesi çabalarına yönelik Medresetü'l-elsün'ü açmıştır. Bu okul sadece mütercim yetiştirmekle kalmamış, aynı zamanda Batı dillerinde yazılmış birçok metnin Arapça'ya çevrilerek yayımlanmasını sağlamış, ta'rib ideolojisi ve metodolojisinin öncülüğünü yapmıştır. Medresetü'l-elsün'de yeni teknik terimlere Arapça karşılıklar bulunmaya çalışılmıştır. XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında Arap milliyetçiliğinde dil birçok aydının katkısıyla birleştirici bir etken durumuna gelmiştir. Abdurrahman el-Kevâkibî, Arap siyasal birliği ve kültürel dirilişini İslâmî birlik ve dirilişin müjdecisi olarak değerlendirmiş, Arapça'nın bütün müslümanların ortak dili sayıldığını ileri sürüp daha sonraki seküler Arap milliyetçilerine zemin hazırlamıştır. Mârûnî bilim adamı İbrâhim el-Yâzicî eğitimli kesimin kullandığı fasih Arapça'nın, farklı dinî ve kültürel eğilimlerin yol açtığı ayrımları aşarak birleştirici bir rol oynadığını söylemiştir. Ayrıca Arap milletinin kültürel kimliğinin ve siyasal bağımsızlığının sürdürülebilmesi için Araplar'ın kendi dillerini yabancı kelimelerden korumaları gerektiğini belirtmiştir. Çözüm olarak da yabancı kelime ve isimlerin ya Arap fonolojisi ve morfolojisine uydurulmasını veya açık biçimde yabancı isimler halinde Arapça kelimelerden ayrı

tutulmasını önermiştir (*a.g.e.*, s. 791; Suleiman, s. 98-99, 102).

Arap milliyetçiliğinin gelişmesinde Jön Türkler'in etkisinin bulunduğu söylenir. İttihat ve Terakkî Cemiyeti 1876 Osmanlı anayasasının belirlediği, devletin resmî dilinin Türkçe olduğu hükmünü teyit etmekle kalmamış, bu politikanın hayata geçirilmesi için bazı kararlar almıştır. Bütün devlet memurları ve meclis üyelerinin "Türkçe ile muamelede bulunmaları" tâlimatı verilmiş, ilkokullarda Türkçe zorunlu hale getirilmiş, orta ve yüksek öğrenimde öğretim Türk diliyle yapılmıştır. Bu politikaya The Arab Congress ve el-Cem'iyetü's-sevriyyetü'l-Arabiyye gibi kurumlarla Abdülganî el-Ureysî gibi aydınlar tepki göstermiştir. I. Dünya Savaşı'nın ardından daha önce Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Arap bölgelerinde İngiliz ve Fransız manda yönetiminin baskısıyla İngilizce ve Fransızca'dan Arapça'ya yönelik bir tehdit ortaya çıkmıştır. Buna karşılık Abdullah el-Alâyî, bütün milliyetçilerin millî dil dışındaki dillerden uzaklaşıp özgürleşme konusunda toplumu ikna etmeye çalışmalarını istemiştir. Zekî el-Arsûzî gerçek Arap dehasının İslâm'dan önce olgunlaşan Arap dilinde yattığını, hıristiyan ve müslüman bütün çağdaş Araplar'ın Arap dilini ihya etmek suretiyle bu millî kimliği canlandıracağını ileri sürmüştür (Suleiman, s. 154-157; *El² Suppl.* [İng.], s. 791). İki dünya savaşı arasında Cezayir, Fas ve Tunus'ta Fransız yönetimine karşı muhalefet şiddetlenmiştir. Çünkü Fransız sömürgeciliği bu üç ülkede Fransızca'nın resmî dil yapılmasını hedeflemekteydi. Bu sebeple Mağrib bölgesindeki bağımsızlık hareketlerinde İslâm dininin yanı sıra Arapça, birleşmenin ve millet olmanın temel unsuru gibi kabul edilmiştir.

Arapça'yı hâkim dil kılma anlamıyla ta'rib, bir dereceye kadar sömürge sonrası bütün Arap devletleri tarafından devlet kurma girişiminin tamamlayıcı ögesi şeklinde görülmüştür. Ayrıca ta'rib, çağdaş fasih Arapça'nın Arap devletleri arasında olduğu kadar kendi içlerinde ortak dil haline getirilmesi için desteklenmesi anlamına geliyordu. Ta'rib programının hedefi, Avrupa emperyalizminin geride bıraktığı İngilizce veya Fransızca konuşan seçkin zümreye veya Arap ülkelerinde konuşulan diğer bazı dillerin yol açtığı etnik parçalanmaya karşı millî kimliğin oluşmasına zemin hazırlamaktı (*El² Suppl.* [İng.], s. 792). Suriye ve Irak'ta Sâti' el-Husri'nin yönetiminde eğitimin bütün kademelelerinde Arapça müfredatın yürürlüğe ko-

TA'RİB

nulması, ders kitaplarının Arapça'ya çevrilmesi ve bu dersleri verebilecek öğretmenlerin yetiştirilmesi şeklinde Arapçalaştırma politikaları yürütülmüştür. 1950'ler boyunca etkin olan panarabizm politikaları dil meselesine ayrı önem vermiş ve tek bir Arap milletin oluşumunun anahtarı olarak dil birliğinin üzerinde durmuştur. Bunun sonucunda Mısır, Suriye ve Irak'ta yabancı dillerin etkisi iyice azalmıştır. Mısır'da fasih Arapça bütün derslerde eğitim dili olarak teşvik edilmiştir. Lübnan'da ise bu ülkenin Arapça ve Fransızca konuşan iki dilli bir karaktere sahip bulunduğunu savunanların yanı sıra bu görüşe şiddetle karşı çıkarak Fransızca'nın Lübnan'ı sömürgeleştiren ülkenin dili olduğu görüşünü ileri süren Kemal Yûsuf el-Hâc gibi Mârûnî yazarları da çıkmıştır (a.g.e., s. 793; Suleiman, s. 206, 213). Cezayir, Fas ve Tunus aydınları fasih Arapça'yı millî kimliklerinin ve diğer Arap ülkeleriyle dayanışmanın göstergesi kabul etmiştir. En uzun ve yoğun Fransızlaştırma sürecine tâbi tutulan Cezayir en ateşli Arapçalaştırma politikasını izlemiş, 1960'lardan itibaren iş başına gelen hükümetler eğitimin tamamen Arapçalaştırılması hedefini benimsemiştir. Fas ve Tunus ise Fransızca'ya daha ılımlı yaklaşmış, Fransa ve diğer Avrupa ülkeleriyle bağlarının devam etmesi için iki dilliliği benimsemiştir. Sudan anayasası Arapça'yı cumhuriyetin resmî dili olarak tanımış, ancak diğer yerel ve uluslararası dillerin gelişimini de serbest bırakmıştır. Bağımsızlık sonrası Sudan hükümetleri ise Arapçalaştırma yöntemini sürdürmüştür. Ta'rîbe dair çalışmalar arasında Muhammed Behcet el-Baytâr'ın *el-İştikâk ve't-ta'rib* (Dımaşk 1961), Muhyiddin Mehmed Münşî'nin *Risâle fi't-ta'rib (Uşûlü't-ta'rib fi't-ta'rib)*, Şükrî Faysal'ın *'Avâ'ik fi't-ta'rib: Mevki'ü'n-Nedve min hareketi't-ta'rib, Ta'ribü't-ta'limi'l-âli ve'l-câmi'i fi rub'i'l-ğarni'l-ağîr*, Tâhir el-Cezâirî'nin *et-Ta'rib li-uşûli't-ta'rib* (Mısır 1337/1919) adlı eserleri sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mekâyisü'l-luğa, I, 148, 152; II, 303; Sibeveyhi, *Kitâbü Sibeveyhi* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1977, IV, 303-304; Taberî, *Câmi'ü'l-beyân* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1388/1968, VII, 262; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa* (nşr. Fr. Krenkow v.dğr.), Haydârabâd 1344-51, I, 25; III, 316; İbn Sîde, *el-Muħaṣṣa*, Kahire 1320, XIV, 39; Mevñûb b. Ahmed el-Cevâlîki, *el-Mu'arreb* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1969, s. 56; Radyüddin es-Sâğânî, *el-'Ubâbü'z-zâhir ve'l-lübâbü'l-fâhîr*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4701-4704, II, vr. 121^a; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtisâfü'd-ğarab min lisâni'l-'Arab* (nşr. Receb Osman Mu-

ammed), Kahire 1418/1998, I, 146; Süyûtî, *el-Müzhîr* (nşr. M. Ahmed Câdelmevlâ v.dğr.), Beyrut 1408/1987, I, 268-294; a.mlf., *el-Mühezzeb fimâ vaka'a fi'l-ğur'ân mine'l-mu'arreb* (nşr. Tihâmî Râcî el-Hâşimî), Muhammediye, ts. (İh-yâü't-türâsi'l-İslâmî), tür.yer.; Abdullah b. Muhammed el-Alâî, *Câmi'ü't-ta'rib bi't-ta'ribi'l-ğarib* (nşr. Nasuhi Ünal Karaarslan), Kahire 1416/1995, s. 20, 22, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 49-51; Ed-dî Şîr, *el-Elfâzü'l-Fârisiyyetü'l-mu'arreb*, Beyrut 1908, s. 40; J. Stetkevych, *The Modern Arabic Literary Language*, Chicago-London 1970, s. 56-65; Abdullah b. Abbas, *el-Luğât fi'l-ğur'ân* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Beyrut 1972, s. 16; Ahmed Matlûb, *Hareketü't-ta'rib fi'l-'Irâk*, Bağdad 1403/1983, s. 18-22; M. Hasan Abdülâziz, *et-Ta'rib fi'l-kadîm ve'l-hadîs*, Kahire 1990, s. 39-41, 47; Yasir Suleiman, *The Arabic Language and National Identity*, Edinburgh 2003, s. 98-99, 102, 154-157, 206, 213; Sohail H. Hashmi, "Ta'rib", *El² Suppl.* (İng.), s. 790-794.

NASUHİ ÜNAL KARAARSLAN

TARİF

(التعريف)

Bir nesnenin,
bir kavram veya kelimenin
ne olduğunu açıklayan söz anlamında
mantık ve usul terimi.

Sözlükte "tanıtmak, belirtmek, bildirmek" anlamındaki **tarîfi** mantık, usul ve kelâm âlimleri "kendisinin bilinmesi başka bir şeyin bilgisini gerektiren söz" mânâsında kullanırlar. Bugünkü Türkçe'de tarif yerine yeni kelime olarak **tanım** kullanılır. Kapalı ve müphem kavramları açıklamaya yönelik sözlere **tarif** denildiği gibi **muarrif** ve **el-kavlü's-şârih** adı da verilir. Bir nesnenin madde ve sûretten oluştuğu, maddenin nesnelere ortak yönünü, sûretin ise ayrıştığı yanını ifade ettiği düşünülür. Tarifi oluşturan unsurlar nesnenin ait olduğu cins ve cinsin altındaki fasıla o nesnenin özellik (hâssa) ve niteliklerinden (araz) ibarettir. Bunlardan cins ile fasıl nesnenin özünü ve mahiyetini oluşturduğundan bu iki unsurla yapılan tarife tam veya hakiki tarif denir. Çünkü bu tarif tanımlananın özüne (zat) ilişkin ayrıştırıcı temel özellikleri açıklamaktadır. Meselâ, "İnsan düşünen canlıdır" önermesinde "canlı" insanın yakın cinsi, "düşünen" yakın faslıdır. Dolayısıyla hakiki tarif genellikle yakın cinsle yakın fasıldan meydana gelen olumlu-külli bir önermedir; buna "hadd-i tâm" adı da verilir. Eksik tarif ise nesnenin uzak cinsle yakın faslından oluşur. "İnsan düşünen bir cisimdir" önermesinde "cisim" insan için uzak bir cins iken "düşünen" onun yakın faslıdır. Eğer tarif, nesnenin özüne ilişkin ayrıştırıcı temel yönünü değil sadece ayrıntılardan iba-

ret özellik ve niteliklerini açıklıyorsa ona **resm** adı verilir. Resim tam veya eksik olabilir. Tam resim, "İnsan gülen canlıdır" önermesinde görüldüğü üzere insanın yakın cinsi olan "canlı" ile onun ayrılmaz bir özelliği olan "gülen"den meydana gelmiştir. Eksik resimse aynı hakikatin araz türü niteliklerinden oluşan önermedir. Meselâ, "İnsan iki ayağı üzerinde yürüyen, geniş tırnaklı, bedeni tüysüz, dik duran ve yapısı gereği gülen bir canlıdır" ifadesinde insana yüklenen ve araz türünden olan bu niteliklerin hepsi bir tek hakikati, insanı tarif etmektedir. Bu tür tarife **ta'rîf-i tavsîfî** de denilir (İsmail Fenni, s. 167-168; Fârâbî, s. 26-32; Esrûddin el-Ebherî, s. 64).

Tarif ve resimden başka "ta'rîf-i lafzî" ve "ta'rîf-i ismî" gibi tarif türlerinden de söz edilir. Bunlardan ilki anlamca kapalı olan bir lafzı daha kolay anlaşılır bir başka lafzla açıklamaktan ibarettir. Meselâ, "Güden çobandır" önermesinde farklı anlamlara gelen "güden" "çoban"la açıklığa kavuşturulmuştur. Ta'rîf-i ismî ise dış dünyada bulunmayan ve sadece zihinde var olan bir kavramın açıklanmasıdır. Meselâ, "Cins mahiyeti ve temel özellikleri aynı olan varlıklara verilen isimdir" cümlesi soyut olan cins kavramını tarif etmektedir. Gerçekte tarif külli olumlu bir önerme niteliğini taşıdığı için, "Tam tarif efrâdını câmi', ağıyârını mâni olmalıdır" denilmiştir; yani tarif tanımlanan aynı mahiyetteki şeyleri toplayıp kuşatmalı, aynı nitelikte olmayanları ise dışarıda bırakmalıdır. Bir başka anlatımla tarif eden ifadeyle tarif edilenin tam olarak örtüşmesi gerekir. Bunun için önerme döndürüldüğünde, yani konunun yüklem, yüklem konuyu durumuna getirilmesi halinde anlam değişmemelidir. Meselâ, "Üç açısı ve üç kenarı bulunan şekil üçgendir" önermesinin döndürülmüşü, "Üçgen üç açısı ve üç kenarı bulunan şekildir" tarzında olup ilkiyle tamamen örtüşmektedir. Bu iki önermeden ilki "tard" ve "ittirâd", ikincisine "aks" ve "in'ikâs" denilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 482-485, 624; İsmail Fenni, *Luğatçe-i Felsefe*, İstanbul 1341, s. 167-168; Cemil Salîbâ, *el-Mu'cemü'l-felsefi*, Beyrut 1982, I, 304-305, 447; Fârâbî, *el-Burhân (el-Mantık 'inde'l-Fârâbî* içinde, nşr. Mâcid Fahrî), Beyrut 1987, s. 26-32, 42-52; İbn Sînâ, *Kitâbü's-Şifâ: Mantığa Giriş, Medhal* (trc. Ömer Türker), İstanbul 2006, s. 58-64; a.mlf., *Kitâbü's-Şifâ: II. Analitikler* (trc. Ömer Türker), İstanbul 2006, s. 226-232; Esrûddin el-Ebherî, *İsâgüci: Mantığa Giriş* (trc. Hüseyin Sanoğlu), İstanbul 1998, s. 64; Seyyid Şerif el-Cürçânî, *Hâşiye 'alâ Şerhi's-Şemsiyye*, İstanbul 1303, s. 83-87.

ÖMER TÜRKER